

אוניברסיטת בר אילן

**תפיסות תפקידי החיים: מגדר, עבודה ואימהות
ופיתוח תפיסת קריירה
בקרב בנות לאימהות קרייריסטיות**

חן דיין

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר
מוסמך בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר אילן

תשע"ט

רמת גן

תקציר

המשפחה היא יחידה רגשית רב-דורית המתרחשת בהקשר של הטבע (Titelman, 2014). היא חוליה בשרשרת הדורית המייצגת המשכיות מדור לדור (Framo, 1994). בני המשפחה מושפעים מהמודל המשפחתי שלתוכו הם גדלים, אשר הוא בעצמו מושפע מהדורות הקודמים, שכן משפחות נוטות לשמור על ערכים, מנהגים, דפוסי תקשורת והתנהגויות העוברים מדור לדור (ורדי, 1990; Lieberman, 1979 בתוך: אראל, 1989). בתוך המערך המשפחתי, האם היא סוכנת חיברות (socialization agent) וסוכנת זהות (identity agent; Schachter & Ventura, 2008) מרכזית עבור בְּתָה בתחומים רבים ובהם תפקידי מגדר, עבודה ואימהות.

מסקירת הספרות עלה כי ההורים של הפרט הם דמות לחיקוי של הרגלי עבודה ותפיסות תפקידי עבודה (Gianakos, 2001) וכן תפיסות תפקידי מגדר (Bandura & Bussey, 2004). באשר לתפיסות תפקיד החיים עבודה, סופר טען כי אם ברצוננו להבין את התנהגות הפרט במסגרת מסוימת, עלינו להתייחס לכלל התפקידים שבהם הוא עוסק בחייו בו-זמנית (Super, 1990). הקשרים בין התפקידים, המחויבות לכל תפקיד, החשיבות היחסית שיש לכל תפקיד, המעורבות הרגשית והזמן המושקעים בכל תפקיד, כל אלה מהווים את תפיסת הקריירה של הפרט (גאלי-צינמון, 1999).

לפיכך, מטרת מחקר זה הינה לבחון את תפיסותיהן של צעירות בשלב הבגרות המתהווה (Emerging adulthood; Arnett, 2004) באשר לתפקידי החיים מגדר, עבודה ואימהות, לאור חווייתן כבנות לאם קרייריסטית. מטרה נוספת היא להתעמק בדפוסי הקריירה (Super, 1990) שהן מבקשות לאמץ לעצמן, אותם דפוסים המבוססים על היחסים והקשרים בין תפקידי החיים, וזאת בהתמקד בתהליך העברה בין-דורי בין אם לבתה.

שאלות המחקר

1. על רקע החוויה של הגדילה כבת לאם קרייריסטית, מהן התפיסות של הצעירות באשר לתפקידי החיים – מגדר, עבודה ואימהות?
2. כיצד מתארות המרואיינות את ההעברה הבין דורית שהתרחשה בין האימהות הקרייריסטיות לבין בנוגע לשלושת תפקידי החיים: מגדר, עבודה ואימהות?
3. מהם דפוסי הקריירה שמאמצות בנות לאימהות קרייריסטיות, כלומר כיצד בנות אלה מְבַנְות את הקשרים בין תפקידי החיים של מגדר, עבודה ואימהות?

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כוללת 14 בוגרות צעירות ישראליות מהחברה היהודית, בשלב הבגרות המתהווה (בנות גיל 18-33), אשר בראייתן הסובייקטיבית מגדירות את אימן כקרייריסטית.

שיטת המחקר וכלי המחקר

שיטת מחקר זה היא נרטיבית-איכותנית. כלי המחקר הוא ריאיון אישי חצי-מובנה, אשר מטרתו לאתר מידע לגבי הנבדקות דרך הסיפור אותו הן מספרות. השאלות התמקדו בסיפור החיים של

הצעירות, בחוויותיהן כבנות לאם קרייריסטית ותפיסותיהן סביב מגדר, עבודה ואימהות. הנתונים שנאספו נותחו ניתוח אינדיבידואלי לפי שיטתה של גרוס (1995) לפי השלבים: מילה, קטגוריה, קשר בין קטגוריות והבניית מודל.

ממצאים ודיון

א. העברה בין-דורית

בני המשפחה מושפעים מהמודל המשפחתי שהם גדלים בו, אשר הוא עצמו מושפע מהדורות הקודמים, שכן משפחות נוטות לשמור על ערכים, מנהגים, דפוסי תקשורת והתנהגויות העוברים מדור לדור (ורדי, 1990; Lieberman, 1979; בתוך: אראל, 1989). לפי התיאוריה הבואניאנית, תהליך ההולכה הרב-דורי מדמה את האדם לגרגיר חול בחוף. כלומר בדיוק כמו כל גרגיר חול הוא ייחודי אבל דומה לכל שאר גרגירי החול ביחס למקורו. כך כל אחד מבני המשפחה הוא ייחודי ועדיין חולק קווי דמיון עם כל שאר בני משפחתו (Titelman, 2014). העברה בין-דורית מוגדרת כנטייה של הדור הבוגר לחזור באופן דומה ושונה על התנסויות העבר שלו (Bray, Harvey & Williamson, 1987). העברה בין-דורית אין פירושה פעולת "העתקה" של הבחירות, התפיסות והאמונות של האם ו"הדבקתן" אל הבת, אלא השפעה בלתי אמצעית של האם על הבת, בעקבות בחירותיה ודרך התנהלותה במהלך חייה, על תפיסותיה של הבת. חזרה על התנסויות באופן דומה לאם באה לידי ביטוי במחקר זה בדמות מרואיינות שצינו כי אימן עוררה בהן השראה לשילוב מוצלח של תפקידי עבודה ואימהות, והחזירה בהן את האמונה בכך שהשילוב אפשרי. חזרה על התנסויות באופן שונה באה לידי ביטוי במחקר זה בכך שאף על פי שבבתים שבהן גדלו התקיימו מודלים שונים של חלוקת תפקידים, כלל המרואיינות ציינו כי הן מעוניינות בחלוקת תפקידים שוויונית בביתן העתידי, כלומר ניתן לשער כי אימן עשתה צעד לקראת שוויון בכך שהיא קרייריסטית והן צועדות לקראת שוויון מלא גם בתפקיד העבודה וגם בתפקיד האימהות.

ב. תפקיד החיים – מגדר

מחקר זה חושף את הגדרת הזהות הנשית החדשה בעידן שבו נשים מנהלות קריירות תובעניות בתפקידים שנחשבו בעבר "גבריים". התיאוריה של בנדורה ובוסי קובעת כי ההתפתחות המגדרית נקבעת לפי גורמים חברתיים וסביבתיים ובכללם משפחתו של הפרט (Bandura & Bussey, 2004). המשתתפות במחקר הגדירו את הזהות הנשית כמזוהה עם תכונות של חוזק, עוצמה, כיבוש יעדים, "מרפקים", חוכמה, השגיות וקבלת החלטות אמיצה. ניתן לראות כי בשנת 2019, התכונות המיוחסות לנשים כבר אינן מתרכזות רק ברוך ועדינות אלא הן משולבות עם תכונות של חוזק ועוצמה, הדרות בכפיפה אחת מבלי לגרוע אלה מאלה. ניתן להסביר את תפיסתן של הנבדקות את האישה כחזקה ומשפיעה, באמצעות אותו מסר סמוי שכל הנראה עבר דרך אימן, כפי שצינו במפורש כמה מן המרואיינות. מחקרים הראו כי מסרים של הורים בתחום תפקידי המגדר המסורתיים הם חזקים עד כדי שגם אם הילדים חשופים לעמדות שונות, הם יחזרו לבחירות הסטריאוטיפיות שספגו מהוריהם (Witt, 1997). מחקרים הראו כי נמצא מתאם גבוה בין עמדות האם לעמדות הבת לגבי תפקידי מגדר (Schroeder, Blood & Maluso, 1992; Starrels, 1992).

ג. תפקיד החיים – עבודה

מחקרים שונים מצאו כי ההורים הם בעלי השפעה רבה בכל הקשור לקבלת החלטות בתחום העבודה (Ferry, Fouand & Smmit, 2000; Young, 1994). גיאנאקוס (Gianakos, 2001) מדגישה במחקרה כי יש חשיבות רבה לתפקיד ההורים כדמות לחיקוי מבחינת הרגלי עבודה וקריירה ובתהליך קבלת ההחלטות בתחום העבודה של ילדיהם. במחקר זה זיהינו שלוש תפיסות באשר לתפקידי עבודה והמושג "קריירה" שעלו מתוך הראיונות: תפיסת הקריירה כהתפתחות, תפיסת הקריירה כשעבוד ותפיסה המשלבת אלמנטים של התפתחות ושעבוד. מצאנו כי תפיסות אלה עומדות בהלימה מוחלטת לחוויה של הבת את השילוב של אימה בין תפקיד העבודה לתפקיד האימהות, ולמידה שבה הצליחה האם לאזן את הקונפליקט בית-עבודה. הנשים הצעירות מעבדות את החוויה של גדילה לאם קרייריסטית ומגבשות תפיסה באשר לתפקיד העבודה, לאור חוויה זו. במידה שהן מרגישות שהעבודה של אימן באה על חשבון הזמן ותשומת הלב שלה אליהן ולפיכך היא לא הצליחה לשלב בין תפקיד העבודה לתפקיד האימהות, הן מגבשות תפיסה הרואה את העבודה כמשעבדת ומכריחה את האישה להקריב. לעומת זאת, במידה שהבת מרגישה שאימה הצליחה לאזן ולשלב בין עבודה לחיי המשפחה או כאשר האם תיווכה לבת את המשמעויות של היציאה לעבודה או ללימודים ואת היעדרותה הצפויה מהבית, הבת מפתחת תפיסה הרואה את העבודה כמפתחת, מעצימה ומשפיעה.

ד. תפקיד החיים – אימהות

תפיסת האימהות ההגמונית בחברה העכשווית מציבה את התפקיד האימהי כתביעה נורמטיבית מרכזית מנשים. הביטוי העיקרי לתביעה זו מתבטא קודם כול בראיית הסובייקט הנשי כמכוון לאימהות. התפקיד האימהי הוא מרכזי לדרך שבה הסביבה מגדירה נשים ולעמדות של הנשים כלפי עצמן, עד כדי כך שאימהות נחשבת כמשימה חיונית שיש למלא כחלק מההתפתחות הנשית (Phoenix & Woollett, 1991). רוב המרואיינות במחקר זה מעוניינות להביא ילדים לעולם ומציינות את תפקיד האימהות כמגדיר את הזהות הנשית. עם זאת, לפי הספרות המחקרית (Knijn, 1994), במהלך השנים חלה ירידה במרכזיות תפקיד האם בחיי נשים רבות, מעצם השפעתם של תהליכים חברתיים ותרבותיים במדינות המערב, והתפקיד האימהי כבר אינו הדרך המרכזית להגשמה עצמית בעיני נשים. התדמית המסורתית של האם כסמל של הקרבה עצמית הוחלפה בתדמית של אם המגשימה את עצמה ומודעת לצרכיה כנפרדים ממשפחתה. כיום אימהות אינה נחשבת כחובה טבעית אלא כבחירה מודעת ועצמאית של האישה (Knijn, 1994). גם במחקר הנוכחי היה ייצוג לתנועה זו, בדמות שתי מרואיינות שאינן מעוניינות להביא ילדים לעולם ומצהירות על כך. תפקיד החיים השלישי, אימהות, כולל בתוכו גם התנהלות במשק הבית. כפי שמובא בפרק הממצאים, מניתוח הראיונות עולה כי בבתים שגדלו בהם המרואיינות קיימים שלושה מודלים של חלוקת תפקידים: מודל מסורתי לפיו האם אחראית על הטיפול בבית ובילדים, מודל שוויוני ומודל נוסף לפיו האב אחראי על הטיפול בבית ובילדים. כלל המרואיינות, ללא יוצא מן הכלל, ציינו כי הן מעוניינות במודל אחד בלבד בביתן העתידי: חלוקת תפקידים שוויונית בין שני בני הזוג. תפיסתן תומכת בדפוס האחריות ההורית המשותפת (Risman, 1998). לפי דפוס זה, הנשיאה בעול האחריות המשפחתית מוטלת על שני ההורים במשותף ושניהם אחראים על ביצוע התפקידים. ניתן

לראות בבחירה זו את ההעברה הבין-דורית, בהתרחשה בין האם לביתה. המרואיינות במחקר גדלו בבתים שבהן האם משתתפת בפרנסת הבית, לעתים אף אחראית עליה לבדה, ונוסף לכך רוב מטלות הבית הן באחריותה. ניתן לשער כי לעובדה זו הייתה השפעה מכרעת על כך שכלל המרואיינות מעוניינות במודל חלוקת התפקידים השוויונית.

ה. תפיסת קריירה ודרכים למימושה

שלוש התפיסות הללו באשר לתפקידי החיים מגדר, עבודה ואימהות והקשרים ביניהם בונות את תפיסת הקריירה של הנבדקת. שכן כדי להבין את התנהגות הפרט במסגרת מסוימת, עלינו להתייחס לכלל תפקידי החיים שהוא עוסק בהם בחייו מלבד עבודתו (Super, 1990). הקשרים בין התפקידים, המחויבות לכל תפקיד, החשיבות היחסית שיש לכל תפקיד, המעורבות הרגשית והזמן המושקעים בכל תפקיד מהווים את דפוס הקריירה של הפרט (גאלי-צינמון, 1999). הנבדקות במחקר ציינו במפורש כי תפקידי העבודה, בעיניהן, הם לא 100% מהחיים אלא מרכיב אחד מתוך סך המרכיבים של החיים: תחומי עניין, תחביבים, זוגיות, ילדים ועוד. הן הצביעו על כך שבתקופות שונות בחיים צריך לבצע ויתורים בתפקיד חיים אחד כדי להשקיע יותר בתפקיד חיים אחר. דבר זה מעיד על גיבוש תפיסת קריירה המורכבת מהתפיסה של האדם את הקשרים בין תפקידי החיים השונים.

לאחר הקמת המשפחה, מגבשת האישה דרכי פעולה למימוש תפיסת הקריירה שלה, שכאמור כוללת את האופן שבו היא רואה את הקשרים בין תפקידי החיים. ניתן לראות במחקר כי הנבדקות חושבות באופן מורכב על האיזון של קונפליקט בית-עבודה ומדברות על ניהול הקונפליקט הן מול בן הזוג שלהן והן מול עצמן. ייתכן שהיכולת שלהן לראות את המורכבות בקונפליקט בית-עבודה מתקיימת מעצם החשיפה כבר בגיל צעיר למורכבות הקונפליקט וכן החשיפה הן לתמורות והן למחירים, כפי שצינו בראיונות. בניהול הקונפליקט בית-עבודה מול עצמן, הזכירו המרואיינות את המחירים שהן מוכנות לשלם, את הקווים האדומים שלהן ואת דפוסי ההתמודדות בפועל כיצד לנהל את הקונפליקט, בהתייחס לחוויה שלהן כבנות לאם קרייריסטית. גם כאן מתקיימת העברה בין-דורית, שכן כל דור לומד מתוך צפייה וחקייה של הדור הקודם (Bandura & Walters, 1977). ה-Modeling שהתרחש בילדותן של המרואיינות הביא אותן לפיתוח "דרך פעולה" משל עצמן, לאור החוויה שלהן מול אימן.

תרומת המחקר

מחקר זה עוסק באוכלוסיית הדור השני לנשים קרייריסטיות, אשר חוו ישירות את הקונפליקט בית-עבודה שידעו אימותיהן. מחקרים רבים חקרו את אתגר האיזון של קונפליקט בית-עבודה אצל נשים קרייריסטיות, ואולם במחקר זה התמקדנו בזווית מחקר זו הבוחנת את בנות הדור השני. מחקר זה מהווה נדבך לספרות המחקר העוסקת בזהותן של נשים בכלל ונשים צעירות הגדלות לאימהות קרייריסטיות בפרט. המחקר בודק את תהליך עיצוב התפיסות של נשים צעירות באשר לתפקידי החיים מגדר, עבודה ואימהות מתוך הפרספקטיבה של העברה בין-דורית ואת תהליך פיתוח תפיסת הקריירה של נשים אלו. המחקר תורם להבנה של תהליכי העברה בין דורית ועשוי לסייע לעוסקים בתחום הייעוץ המשפחתי, שכן נושא המחקר הוא חלק מהותי מהסוגיות המורכבות שבבסיס הטיפול המשפחתי-מערכתי בעולם המודרני והפוסט-מודרני. מן הפן המעשי,

הבנת התפיסות והדעות של הצעירות יכולה לסייע בתחומי ההכוונה והייעוץ לצעירות הנמצאות בשלב הבגרות המתהווה, שכן בימינו יש יותר ויותר משפחות כפולות קריירה או משפחות בהן האם היא קרייריסטית והמפרנסת העיקרית.

סיכום

במחקר נמצא כי התרחש תהליך העברה בין-דורי בין האימהות הקרייריסטיות לנשים הצעירות אשר תרם לעיצוב וגיבוש תפיסתן באשר לתפקידי החיים מגדר, עבודה ואימהות ולאחר מכן להבניית תפיסת קריירה והדרך למימושה. הממצאים הראו כי נשים צעירות בימינו מגדירות את הזהות הנשית כמורכבת מרכיבים של עוצמה, חוזק ויכולת לבצע כל משימה, המזוהים עם תפיסות פמיניסטיות מודרניות. זיהינו במחקר כי בעקבות ניהולה של האם את קונפליקט בית-עבודה או לחילופין התיווך שלה את הקונפליקט, הבת מגבשת תפיסה באשר לתפקידי עבודה: שעבוד או התפתחות או גישה המשלבת בין השניים. עוד זיהינו כי תפקיד האימהות עדיין מרכזי בחיי נשים גם בעידן המודרני והוא חלק אינטגרלי מהגדרת הזהות הנשית שלהן. עם זאת, ראינו במחקר גם ייצוג לנשים שאינן רואות את הגשמתן הנשית בהבאת ילדים לעולם. שלוש התפיסות הללו באשר לתפקידי החיים מגדר, עבודה ואימהות והקשרים ביניהם מהוות את תפיסת הקריירה של האישה הצעירה, אשר מושפעת ישירות מעיבוד החוויה של היותה בת לאם קרייריסטית. כלומר האופן שבו הנשים הצעירות רואות את הקשרים בין תפקידי החיים השונים והמשקל שהן נותנות לכל תפקיד, קשורים לחוויות שלהן עם אימן הקרייריסטית. ממצאי המחקר הצביעו כי לפי תפיסת הקריירה של האישה, שכאמור כוללת את האופן שבו היא רואה את הקשרים בין תפקידי החיים, היא מגבשת דרכי פעולה למימושה. למדנו כי הנבדקות חושבות באופן מורכב על האיזון של קונפליקט בית-עבודה ומדברות על ניהול הקונפליקט גם מול בן הזוג שלהן וגם מול עצמן. הן שוקלות את המחירים שהן מוכנות לשלם, את הקווים האדומים שלהן ואת דפוסי ההתמודדות בפועל כיצד לנהל את הקונפליקט, וכל אלה בהתייחס לחוויה שלהן כבנות לאם קרייריסטית. כבנות דור שני ל"מהפכת הקריירה" אצל נשים, אוחזות הנשים הצעירות בתפיסה מורכבת אשר ניתן לשער כי היא קשורה להיותן בנות לאימהות קרייריסטיות והן חוו באופן ישיר מודל של אישה קרייריסטית המתמודדת עם קונפליקט בית-עבודה. ממצאי המחקר מצביעים על תהליך העברה בין-דורי שהתרחש בצורה מודעת ובלתי מודעת, בצורה ישירה של שיחות עם האם ובצורה עקיפה של צפייה וחקיו. תהליך ההעברה הבין-דורי פעל בכמה כיוונים: מקצת המרואיינות הצביעו על ההשראה שאימן עוררה בהן וכיוון שהיא הצליחה לשלב הגשמה עצמית בתפקיד העבודה לצד תפקיד האימהות, אזי הן בטוחות שזה אפשרי וגם הן יכולות. חלקן ציינו כי דווקא בשל החוויה שלהן כבנות לאם קרייריסטית הן קיבלו החלטה ואינן מעוניינות בפיתוח קריירה או לחלופין בהבאת ילדים. כיוון נוסף שעליו הצביעו המרואיינות הוא פיתוח דפוס פעולה אחר באשר לגידול הילדים וניהול משק הבית, אם בחלוקת תפקידים שוויונית ואם בתיווך תפקיד העבודה של האם לילדים. הנבדקות דיברו רבות על הדברים שהן יעשו אחרת מאימן. מחקר זה יכול להניב השלכות יישומיות עבור אנשי מקצוע ומטפלים משפחתיים, לאור התמורות הרבות אשר חלו במאפייני המשפחה והיחסים בה.